

ZERRİN İREN BOYNUDELİK

ODTÜ Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Bölümü Felsefe Programı'nda ve MSGSÜ Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümlerinde Lisans, İTÜ Mimarlık Fakültesi Sanat Tarihi Programı'nda Yüksek Lisans ve Doktora eğitimini tamamladı. 1982-1987 yıllarında yayıncılık ve film yapım şirketlerinde, 1991-1994 yıllarında İBB Atatürk Kitaplığı'nda çalıştı. 1993-1998 yıllarında MSGSÜ'de ders verdi. 1998-2014 yıllarında YTÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Sanat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Adatepe Taşmektep ve Adatepe Zeytinyağı Müzesi kurucuları arasında yer aldı. Çeşitli dergilerde yayımlanmış güncel sanat yazılarının yanı sıra, Mahmut Boynudelik ile birlikte hazırladığı *Zeytinin Renkleri: Sanat Tarihinde Zeytin İmgesi* kitabı, 2011 yılında Umur Yayınları tarafından, *Bu resim ne anlatıyor? İkonografi* kitabı, 2016 yılında, *Bu resim ne anlatıyor? Mitoloji* kitabı, 2017 yılında, Emine Önel Kurt ile birlikte hazırladığı *Bu resim ne anlatıyor? Günlük Hayat* kitabı, 2018 yılında, *Bu resim ne anlatıyor? Alegori* kitabı, 2021 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından basıldı. Toplumsal Tarih dergisinde, 2012 Ağustos sayısından bu yana, Avrupa Resim Tarihi üzerine yazıları yayımlanıyor.

ZERRİN İREN BOYNUDELİK

**AVRUPA RESİM SANATINDA
KAFAMIZI KARIŐTIRAN RESİMLER**

Zerrin İren Boynudelik

Avrupa resim sanatında / Kafamızı Karıştırın Resimler

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları **746**

Sanat-Estetik **14**

ISBN 978-605-399-668-2

1. Baskı İstanbul, Şubat 2026

Kapak resmi: **Geertgen tot Sint Jans, Kutsal Akrabalık,**

1495, panel üzerine yağlıboya, 137 x 105 cm, Rijksmuseum, Amsterdam

Bu kitapta kullanılan görsel malzemenin tamamı kamuya açık kaynaklardan elde edilmiştir.

© İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi İşletmesi

Yazışma Adresi: **Hacıahmet Mahallesi, Pir Hüsametdin Sokak, No:20, 34440, Beyoğlu / İstanbul**

Telefon: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / Faks: 0212 216 24 15 • Sertifika No: 51672

Telefon: **0212 311 64 63 - 311 61 34 / Faks: 0212 216 24 15**

Sertifika No: **35680**

www.bilgiyay.com

E-Posta: **yayin@bilgiyay.com**

Dağıtım: **dagitim@bilgiyay.com**

Dizi editörü **Enis Âli Yurtsever**

Dizgi ve Uygulama **Görkem Didem Öztuncer**

Baskı ve Cilt **Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.**

Beylikdüzü O.S.B. Mah. Orkide Cad. No:1/Z Beylikdüzü İstanbul

Telefon: 0212 671 61 51 / Faks: 0212 671 61 50 • Sertifika No: 52098

İSTANBUL BILGI UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BILGI ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: İren Boynudelik, Zerrin, author. | Yurtsever, Enis Âli, editor.

Title: Avrupa resim sanatında : kafamızı karıştırın resimler / Zerrin İren Boynudelik ; dizi editörü Enis Âli Yurtsever.

Description: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2026. | Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 746. Sanat-Estetik; 14.

Identifiers: ISBN: 9786053996682 (paperback)

Subjects: LCSH: Painting, European. | Painting, European --Themes, motives. | Painting --Themes, motives. | Icon painting --Themes, motives. | Symbolism in art.

Classification: LCC: ND450 .I74 2026

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
RESİMLERDE HANGİ SAHNELER İZLEYENİ ZAMAN ZAMAN YANILTIIR?	11
MÜJDE	15
<i>Hanna ve İmran'a Müjde</i>	19
<i>Zekeriya'ya Müjde</i>	21
<i>Meryem'e Müjde</i>	22
<i>Çobanlara Müjde</i>	24
<i>Müjde Betimlemelerinde Neler Görürüz?</i>	25
<i>Müjde Betimlemeleri</i>	37
DOĞUM	75
<i>Meryem'in Doğumu</i>	77
<i>Vaftizci Yahya'nın Doğumu</i>	78
<i>İsa'nın Doğumu</i>	80
<i>Doğum Betimlemelerinde Neler Görürüz?</i>	83
<i>Doğum Betimlemeleri</i>	91
KESİK KAFALAR	131
<i>Davut Golyat'ın Kafasını Kesiyor</i>	134
<i>Yehudit Holofernes'in Kafasını Kesiyor</i>	134
<i>Vaftizci Yahya'nın Kafasının Kesilmesi ve Salome</i>	135
<i>Kesik Kafalar Betimlemelerinde Neler Görürüz?</i>	136
<i>Kesik Kafalar Betimlemeleri</i>	145

YEMEK MASALARI	177
<i>İsa Ferisi Simun'un Evinde Yemekte</i>	180
<i>İsa Levi Evinde Yemekte</i>	181
<i>İsa Kana'da Düğün Yemeğinde</i>	181
<i>İsa Son Akşam Yemeğinde</i>	182
<i>İsa Emmaus'da Yemekte</i>	182
<i>Yemek Masaları Betimlemelerinde Neler Görürüz?</i>	183
<i>Yemek Masaları Betimlemeleri</i>	189
MERAKLISI İÇİN DAHA FAZLASI	209
<i>İmran'ın Tapınaktan Kovulması</i>	211
<i>Altın Kapı'da Buluşma</i>	212
<i>Masum Hamilelik (Lekesiz Gebelik)</i>	213
<i>Meryem Elizabet'i Ziyaret Ediyor</i>	214
<i>Hanna Kutsal Aileyle Birlikte</i>	215
<i>Mecdelli Meryem</i>	216
<i>Üç Meryem</i>	218
<i>Betimlemeler</i>	219
KAYNAKÇA	235
SANATÇILAR DİZİNİ	237
MÜZELER DİZİNİ	239
GENEL DİZİNİ	241

ÖNSÖZ

Düşünün ki bir müzedesiniz. Ne tedadüf ki o gün müze yönetimi eserlerin etiketlerini yeniliyor. Dolayısıyla hiçbir resim hakkında bilgi veren bir kaynak belge yok. Resimlerin önünden hızlıca bakıp geçmeyi mi, yoksa, hiç değilse bir kısmını kendi bilgilerinize baş vurarak adlandırmayı ve tanımayı mı istersiniz?

Bu kitabı okumuş olursanız, en azından Meryem'in, Yahya'nın ve İsa'nın doğumlarını, anne babaları Hanna ve İmran'ın, Elizabet ve Zekeriya'nın, çocuklarının doğumları için nasıl müjde aldığını hemen ayırt edebilirsiniz diğerleri arasında.

Diyelim ki bazı resimlerde büyük masalar ve kalabalık yemekler gördünüz. Bunların kim olduğunu merak etmez misiniz? Bu masalarda İsa'yı arayıp bulduktan sonra yemeğin hangi yemek olduğunu ve nerede ve hangi nedenle yenmiş olduğunu bilmek istemez misiniz?

Çok iç açıcı olmasa da bazı resimlerde bazı insanların kafasının kesildiğini görürsünüz. Bu kafaların da hiç değilse bir kısmının kime ait olduğunu bulsanız fena mı olur?

Peki bu “buluşları” yaparsanız elinize ne geçer? Biliyor olmanın vereceği keyif yetmez mi?

Birlikte müze gezdiğim, sayısız resmin önünde epey vakit geçirdiğim, yıllarca anlattığım sanat tarihi derslerinde örnekler gösterdiğim “kafası karışık” arkadaşlarıma ve öğrencilerime teşekkür ederim. Onların resimlerde ne anlatıldığını dair tereddütleri bu kitabı yazmam için bana ilham kaynağı oldu. Umarım meselenin en azından küçük bir kısmını anlaşılabilir kılabilmişimdir.

Burada anlatılanların dışında, kafa karışıklığı yaratan başka konular ve bunların betimlendiği resimler de bulmak mümkündür elbette. Örneğin mitolojik konuları olan bazı betimlemeler de yanlış anlaşılma neden olabilir. Ancak bu çalışma, özellikle Hıristiyan kültürüne ve öğretinin temel metinlerine mesafeli olan izleyicilerin, görsel kültürün sayısız örneğine baktıklarında benzer kurgular arasındaki önemli farklılıkları kolayca ayırt edebilmeleri, ayrıntılardaki şifreleri bulabilmeleri için sadece küçük bir rehber olma niyetiyle kaleme alındı.

Bir yüzey üzerinde yaratılmış bir dünyayı, içindeki insanları, eşyaları ya da olayları, anlatılmak istendiği gibi anlamak, bir anlamda doğru okumak elbette güzel bir duygudur. Ama hiç bunları düşünmeden yüzyıllar önce boyanmış resimlere sadece bakmak da yabana atılmayacak kadar keyifli olabilir!

Başka konuları başka kitaplara bıraktım. Kitabı keyifle okuyacağınızı, resimlere yine aynı keyifle bakacağınızı umarım.

Bu kitabı yazma fikrimi eğlenceli bulup beni yüreklendirenlere teşekkür ederim.

Adatepe, 2023

GİRİŞ

Hikayeleri, söylenceleri, mesajları görsel olarak ifade etmenin bir tercih olması, insanlık tarihi kadar eskidir. Mağara resimlerinden stellere, mezar odalarındaki duvar resimlerinden vazo süslemelerine kadar her görsel betimlemenin bir sözü, bir hikayesi ve bir mesajı vardır.

Avrupa resim tarihine de, özellikle belli bir zaman diliminde bakıldığında, üretilen betimlemelerin hemen hepsinin ardında mutlaka bir metin aramak faydalı olur. Bu betimlemeler, yazılı olanı okumaktan imtina edenlere ya da bu imkanı olmayanlara anlatılmak istenen ne ise, onu doğrudan ulaştırabilmenin en kestirme ve etkin yoludur.

Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte “çok önemli” bir mesajın büyük kitlelere aktarılması gerekmiştir. Bu dinin yeni inananları, ölülerini gömdükleri mezarlara işaretler bırakmış, ibadet için gittikleri kiliselerde inançlarının baş aktörü İsa'nın hayatını, başından geçenleri, çevresindekilerin kimler olduğunu ve öğretilerinden bazı pasajları duvarlarda, panolarda açıkça görüp, anlayıp, takdir etmişlerdir. Bu dönemin görsel malzemelerinin temel metinsel kaynağı İncil'dir. Rönesans'la birlikte Yunan ve Roma mitolojisi anlatıları tekrar hatırlanmış olsa da, İncil görsel temsiliyet için ana kaynak olmaya devam etmiştir.

Sözünü ettiğimiz geniş zaman dilimi altıncı yüzyıldan başlayıp on sekizinci yüzyılın sonuna kadar gider.¹ Bu dönemde yapılmış resimleri önce okuyabilmek, sonra istenirse daha ayrıntılı olarak deşifre edebilmek için, bu iki temel metinsel kaynağı, İncil'i ve mitolojik metinleri bilmek gerekir.

¹ On sekizinci yüzyıldan sonra da elbette hem dini hem de mitoloji konulu resimler yapılmaya devam etmiştir. Ancak sanatçılar, giderek başka konuları da önemsemeye ve incelemeye, çalışmalarında bu konuları ele almayı tercih etmeye başlamışlardır. On dokuzuncu yüzyıla birlikte yepyeni bir sanatsal anlayışa evrilecek bu süreç ve ortaya konulan betimlemeler, bütünüyle bu kitabın ilgi alanı dışında bırakılmıştır.

Bazı resimlere bakıldığında, ayrıntıları farkedip resmin konusunu doğru anlamak elbette hayati bir öneme sahip değildir. Bu konuda bir sınav verilmeyecekse, kimse düşülecek yanlışlıkları yargılamaz. Ama yüzyıllarca önce boyanmış olan fresk ya da yağlıboya tabloları, içeriklerini doğru tespit ederek seyretmenin vereceği keyif de başkadır.

Bununla birlikte, bu kitaba dipnotlarına kadar dikkatle bakacak olan okurlara bir kaç noktayı hatırlatmak faydalı olabilir. Öncelikle bu kitabın amacı dini metinleri eleştirmek ya da aralarındaki tutarsızlıkları bulup çıkarmak, üzerine yorum yapmak değildir. Anlatılarda bazı çelişkiler olduğu açıktır. Bunlar da metinlerden yapılan alıntılar nedeniyle kitapta yerlerini almıştır. Örneğin bazı kaynaklar, Meryem'e eş adayı olmak üzere hiç evlenmemiş erkeklerin, bazılarıysa dul olanların çağırıldığını, bazıları Meryem'in İsa'ya hamile kalmasından önce Yusuf'la evli olduğunu, bazılarıysa nişanlı olduğunu yazar. Bir paragrafta Meryem ve Yusuf'un evlendikleri söylenir, ardından Meryem kendine müjde getiren meleğe, "henüz bir erkeğe varmadığını" söyler. Nüfus sayımı için Beytullahim'e (Betlehem) gitmek üzere yola çıktıklarında, Yusuf Meryem'i hangi sıfatla kaydettireceğini düşünür. Oysa zaten kadınlar bu sayıma dahil değillerdir. Ve bunlara benzer başka çelişkiler de mevcuttur. Buradaki karışıklıkların her zaman mantıklı olmasa da açıklamaları vardır elbet, ama konumuz olmadığı için bu ayrıntılara değinilmeyecektir. Yine de kaynaklardaki bu karışık bilgilerin temel betimleme prensiplerine çok büyük bir etkisi olmadığını söyleyip, işin görsel tarafıyla ilgilenmekte yarar vardır.

RESİMLERDE HANGİ SAHNELER İZLEYENİ ZAMAN ZAMAN YANILTIIR?

Avrupa resim tarihi örneklerinin çok büyük bölümünün kaynağı, bilindiği gibi, kutsal metinlerdir.² Bu metinlerin görsel alandaki temsilleri belli bazı kurallara göre yapılmıştır. Ve bu kapsamdaki resimlerin incelenmesi doğrudan ikonografinin konusudur.

Dini konulu resimlerde neler anlatıldığını çözebilmek için tabii ki metinleri, en azından kaba hatlarıyla biliyor olmak gerekir. Ancak zaman zaman temel konular ve olaylar bilinse de, resimleri okurken hataya düşmek de söz konusu olabilir.

Kafa karışıklığına neden olabilecek sahneler ve olaylar, kabaca dört ana kategoride yer alanlar arasındadır: Müjde, doğum, bazı ölüm ve yemek sahneleri.

Hıristiyan ikonografisi içinde üç önemli **müjde** sahnesi vardır ve her biri ayrı bir doğuma dairdir: Meryem'in doğumunun, anne babası İmran ve Hanna'ya; Vaftizci Yahya'nın doğumunun, anne babası Elizabet ve Zekeriya'ya; ve tabii ki en önemlisi İsa'nın doğacağı müjdesinin, Meryem'e gelişi. Bu müjde olaylarının betimlenmesinde, sahneler bazen birbiriyle karıştırılabilir. Nihayetinde hepsinde bir melek (Tanrı'nın habercisi Cebrail) vardır. Bir de onun karşısında duran, şaşırmış kadınlar ve erkekler. Bu insanların kimler olduğunu anlamak, sahnelerdeki küçük ayrıntıları arayıp bularak pekala mümkündür. Örneğin, ikisi de oldukça yaşlı olan iki adamdan, İmran kırsal alanda, bir tepelikte, yanında yöresinde sürüleri ve çobanlarıyla gösterilirken, Zekeriya müjdeyi bir tapınağın sunağı başındayken alır, tören giysileri içindedir ve elinde daima bir buhurdan vardır. Hanna ve Meryem, çocuk doğuracaklarının müjdesini evlerindeyken alacaktır. Elizabet doğrudan bir müjde almaz, ama bu müjdeli haberi Meryem'le paylaşırken betimlenmiştir.³

2 Hıristiyan inancında temel kaynak Kutsal Kitap ya da başka bir deyişle Kitab-ı Mukaddes'tir. Bu önemli kaynak Eski Ahit (Eski Anlaşma) ve Yeni Ahit (Yeni Anlaşma) olarak iki büyük bölümden oluşur. Eski Ahit Yahudilerin tarihidir. Yeni Ahit ise, ayrı ayrı dört yazar, Yuhanna, Markos, Luka ve Matta, tarafından yazılmış, İsa'nın hayatı ve öğretilerinin aktarıldığı, genelde İncil olarak adlandırılan bölümler ve havarilerin mektuplarından oluşur. Hem Eski hem de Yeni Ahit Avrupa resim tarihinin de temel rehber kaynağıdır. Bununla birlikte bu ana kitaba dahil edilmemiş, ancak zaman içinde Hıristiyan dünyasında genel kabul gören apokrif metinler de vardır ve bunlar da aynen diğerleri gibi görsel dile taşınmışlardır.

3 Meryem ve Elizabet'in karşılaşmaları, Meraklısı İçin Daha Fazlası bölümünde, "Meryem Elizabet'i Ziyaret Ediyor" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Her müjde, gerçekleşmesi gerektiği gibi bir **doğumla** sonuçlanır: Önce Meryem, ardından Yahya ve son olarak da İsa doğar. Ama kalabalıkların olduğu bu sahnelerde doğan çocuğun hangisi olduğunu anlamanın da yolu basittir. Meryem ve Yahya'nın doğduğu ortamlar çok benzerdir. Buradaki bazı ayrıntılar hangisinin doğumunu gördüğümüzü anlamamıza yardım eder: Her ikisi de bir evde doğmuştur. Ve tabii ki bu evler, her resmin yapıldığı dönemde kullanılan gerçek mekanlar dikkate alınarak düzenlenmiştir. İkisinin annesi de yatakta yatar, geleneğe bağlı olarak yanlarında pek çok kadın vardır. Her iki bebeğe de ilk iş olarak banyo yaptırılır. Bu işler de doğal olarak evde doğum yapan tüm kadınlar için icra edilenlerle aynıdır. Meryem'in doğumu sahnelerinde hemen hemen hiçbir zaman bir erkek figürü görülmez. Yahya'nın doğumundaysa babası, onun adını bir kağıda yazarken sahnenin yanında yöresinde gösterilir. İsa'nın doğumunu anlamak daha kolaydır, çünkü mekansal farklılık oldukça barizdir: İsa bir yemlikte doğar ve yanında annesi Meryem, "dünyevi babası" Yusuf ve mekansal tasvir gereği bir öküz ile eşek ve bazen de bu doğumu haber almış olan çobanlar ve çocuğu ziyarete gelmiş olan müneccim krallar bulunur.⁴ Bu doğum sahnesinde de yine metinlerde anlatılmış, tarif edilmiş olan bazı ayrıntıları görmek mümkündür.

Bazı resimlerde **kafası kesilmiş figürler** görülür. Bunların bir kısmı din şehitleri, azizler ve azizelerdir. Ancak üç önemli kesik kafa vardır ki, bunlar kolaylıkla birbirine karışır: Davud'un kestiği Golyat'ın (Câlût) kafası, Yehudit'in kestiği Holofernes'in kafası ve Vaftizci Yahya'nın kesilen kafası. Bu adamların hepsi uzun saçlı ve sakallıdır. Dolayısıyla, sadece kafalara bakıp kim olduklarını anlamak zordur. Özellikle son ikisinde, olayın içinde kadınlar da vardır ki bu deşifre işini iyice zorlaştırır. Diğer örneklerde olduğu gibi bunlarda da küçük kodlar sahneyi tanımakta son derece yardımcıdır: Golyat olayı iki erkek arasında geçtiği için kolayca ayırt edilebilir. Yine de bu kesik kafayı Yahya'nınkiyle karıştıranlar olabilir. Burada Davud çıplaktır ve genellikle bir elinde kılıç taşırken, diğer elinde ya da kemerine bağlı olarak, Golyat'ı bayıltan taşı fırlattığı sapan görülür. Yehudit ise, bazen saçlarından tutup kaldırdığı, bazen hizmetçisine uzattığı ya da bir torba, çuval ya da sepet içinde taşıdığı ya da hizmetçisine taşıttığı Holofernes'in kafasıyla, elinde kılıçla, bazen de tam infaz anında gösterilir. Burada bir ziyafet falan yoktur.⁵ Bu sahneler genellikle bir çadır içinde ya da önünde betimlenir, ya da arka planda bir askeri garnizon gösterilir. Çünkü olay bir askeri birliğin konakladığı kampta gerçekleşir. Vaftizci Yahya'nın kafasının kesilmesinin anlatıldığı sahnelerdeyse tam olay anının betimlendiği örnekler mevcut ise de, çoğunlukla, elindeki tepside kesik kafayı taşıyan bir kadın, Salome, görülür. Ve çoğunlukla bu tepsiyi Hirodes'in doğum günü şerefine verdiği ziyafeti

4 Müneccim kralların ziyareti de doğumdan bir kaç gün sonra gerçekleşir. Bu sahne için de bazı sanatçıların olayları aynı düzlemde birleştirdikleri görülür.

5 Aslında bu olaydan önce de bir yemek yenmiş, eğlence tertiplenmiştir. Ama bu anlar Yehudit açısından pek anılacak değerde değildir. (Bakınız: Bu resim ne anlatıyor: İkonografi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014. s.40-47)

sırasında masada oturan krala, ya da onun karısına, yani kendi annesine sunar. Salome infazcı değildir, Yehudit ise infazı bizzat kendisi gerçekleştirir. Yahya'nın başı hemen her zaman bir tepsi içindedir, çünkü bir ziyafet sofrasına adeta bir ödül olarak götürülecektir. Halofernes'in başına ise neredeyse hiç saygı gösterilmez, hatta aşağılanır. Ancak nihayetinde, her ikisinde de kesik kafayı taşıyan birer kadın vardır.

En erken dönemlerden itibaren betimlemelerde **yemek masalarında** toplanmış kalabalıklar görmek yaygındır. Bu yemek masalarında tanrılar, krallar ve bazen de sıradan insanlar otururlar. Örneğin Mezapotamya'da rölyefler üzerinde, Mısır'da kral mezarlarının duvarlarında, Yunan seramik kaplarında ve Pompei'deki duvar resimleri arasında (ki bunların bir kısmı *Xenia* olarak adlandırılan sadece yiyeceklerin teşhir edildiği masalardır), çok sayıda yemek sahnesi vardır. Yunan mitolojisinde, Thetis ve Peleus'un Düğünü ve Tanrılar için kurulan sofrası, Eros ve Psyche'nin düğünü, Zeus ve Hermes için Philemon ve Baucis'in kurduğu sofrası, Lapid'ler ve Kentaur'ların kavgaya tutuştuğu Hippodamia ve Pirithous'un düğün yemeği, ilgi gören betimleme konuları olmuştur.

Özellikle on yedinci yüzyıl Hollanda resim geleneğinde bu olaylar günlük hayat sahnelerinin konusu haline gelmiş, özellikle erkeklerin birlikte eğlendiği anlar masa başlarına taşınmış, günün belli zamanlarında yenen, kahvaltı, öğlen ya da akşam yemeği gibi öğünler için masalar kurulmuş, bazı satirik konulara masalar arka plan teşkil etmiş, kent kurtuluşları ya da kazanılan askeri zaferler gibi önemli tarihi olaylar masa başlarında kutlanmıştır. Bu masalar, zaman zaman alegorilerin (özellikle duyulardan tat alma, mevsimler, elementler ve oburluk günahları gibi) anlatımı için elverişli mecralar olmuş, zaman zaman da sembolik anlamlarla yüklü yiyeceklere zemin oluşturmuşlardır. Tabii unutulmaması gereken çok önemli bir kategori de, natürmort olarak hazırlanmış yemek masalarıdır. Bunlar genellikle insansız sahnelerdir ve en genel anlamda "henüz oturulmamış" ya da "az önce kalkılmış" izlenimi veren masa düzenlemeleri olarak sınıflandırılabilirler.

Bütün bu yemek sahneleri arasında en çok kafa karıştıranlar İsa'nın katılmış olduklarıdır. En yaygın olarak bilinen, İsa'nın havarileriyle birlikte yediği fışık yemeğidir ki bu aynı zamanda onun son akşam yemeğidir. Ama İsa'nın görüldüğü her yemek onun son akşam yemeği değildir. İsa daha önce de bir kaç yemek masasında bulunmuştur: Ferisi Simun'un evinde, vergi memuru Levi'nin evinde, Kana'da bir düğünde, Lazar'ın kızkardeşleri Marta ve Meryem'in evinde ve Emmaus'da küçük bir handa iki öğrencisiyle yediği yemekler de vardır. Bu sahnelerin de küçük bazı ayrıntıları, kodları vardır ki bunlar bilindiğinde hangi yemek olduğunu anlamak çok ama çok kolaylaşır.

Uzun sözün kısası, her melek Meryem'e İsa'ya hamile olduğu mesajını veriyor değildir, her yeni doğmuş bebek İsa değildir, her kesik kafa aynı kişiye ait değildir, İsa'nın yediği her yemek onun herkes tarafından bilinen son akşam yemeği değildir.

O halde nedir?

Gian Giacomo Barbelli, *Zekeriya'ya Mijde*, 1600,
fresk, 310 x 242 cm, Chiesa San Giovanni Battista, Crema

IC
BA
CE
PI
M.

MÜJDE

IO.^S IACOBVS
BARBELLVS
CREMENSIS
PINGEBAT
M.D.C.XXXVI

Bilindiği gibi, hem Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil'de hem de bu dört İncil'de bulunmayan olayların ve kişilerin anlatıldığı apokrif⁶ kitaplarda, beklenmedik zamanlarda olmuş, akıl yoluyla açıklanamayan, bu yüzden de Tanrısal bir güç tarafından gerçekleştirildiğine inanılan, doğaüstü bazı olaylar, mucizeler anlatılır.⁷ Ve bu mucizevi olayların bazılarının da birer müjde olarak, ilgili taraflara iletilmesi söz konusudur. Hıristiyan geleneğinde, sonuçları bakımından birbiriyle ilintili üç mucize, bunların duyurulduğu üç önemli müjde ve gerçekleşen üç doğum vardır: Sırasıyla, Meryem'in doğumu, Vaftizci Yahya'nın doğumu ve İsa'nın doğumu birer mucize gibi gerçekleşmiş ve muhataplarına, yani, Meryem'in anne ve babası Hanna ve İmran'a, Yahya'nın anne ve babası Elizabet ve Zekeriya'ya ve İsa'nın annesi Meryem'e, müjde yoluyla duyurulmuştur.

Bu müjdelerin üçü de Tanrı'nın habercisi melek Cebrail tarafından iletilir. Elbette yer ve zaman açısından farklılık gösteren bu müjdelerin betimlenmesinde, metinlerde anlatılanlara bağlı olarak ayrıntılara da dikkat edilmiştir. Yani melek Cebrail'in görüldüğü her sahne aynı mucizeye dair müjde değildir.

Bu üç önemli doğuma dair müjdelerin nasıl geldiği, öncesi ve sonrasında gerçekleşen olaylar için, Kanonik İnciller⁸ dışında iki önemli kaynak vardır: Apokrif Yakup

6 Hıristiyanlıkta *apokrif* sözcüğü, dini otoritelerce genel kabul görmüş, yani kanonik dini metinler ve kitaplarda yer almayan metinleri ifade eder. Sözcük, söz konusu metinlerin yazarlarının ve doğruluklarının şüpheli olduğu durumları tanımlamak amacıyla kullanılır. Özetle, Kitab-ı Mukaddes'e eklenmemiş metinler, *apokrif* kabul edilirler.

7 Eski Ahit'in de pek çok mucizeden söz ettiğini, orada da bu mucizelerin birer müjde olarak duyurulduğunu anlatan pek çok olay olduğunu bilesek de (örneğin, Eski Ahit'te, Yaratılış 16. bölümde Hacer'e İbrahim'den (o güne kadar adı Avram'dı) İsmail'i doğuracağını müjdesi, 17-18. bölümde İbrahim'e karısı Sara'nın, doksan yaşında olmasına rağmen, adını İshak koyacağı bir oğul vereceği müjdelerinin gelmesi), burada ele aldıklarımız, hem görece daha çok sayıda betimlenmiş olanlar, hem de kurgusal açıdan benzerlik gösterip ancak ayrıntılarda farklılaşan, bu yüzden de zaman zaman kafa karışıklıklarına yol açabilecek olanlardır.

8 Dört İncil'in hiçbirisi Meryem'in doğumundan söz etmez. Matta sadece İsa'nın doğumundan, Luka hem Yahya'nın hem de İsa'nın doğumlarından ve öncesindeki müjdelerden bahseder. Markos ve Yuhanna ise hiçbir müjde ve doğuma yer vermemiştir.

İncili (*Protoevangelium James*)⁹ ve Jacobus de Voragine'nin¹⁰ 1259–1266 tarihleri arasında hazırladığı *Legenda Aurea* (*Golden Legend* / *Altın Efsane*)¹¹ derlemesi.

Her iki kaynağın da bu olayları betimlemek isteyen sanatçılar için çok önemli birer rehber olduğu ve metinlerin dikkatlice okunduğu açıkça görülür. Sanatçıların çoğu, özellikle müjde ve doğum sahnelerinin betimlenmesinde *Golden Legend*'i kaynak olarak almayı tercih etmiş görünmektedir. Ayrıca sanatçıların yanısıra, sipariş sahipleri, yani kilise adamları da, bu metinleri gayet iyi bilmektedir.

- 9 Yukup İncili (*Protoevangelium James*), birinci yüzyılda “çocukluk İncili” türünde yazılmış bir el yazmasıdır. Meryem'in mucizevi şekilde ana rahmine düşüşünü, bunun müjdesinin ana babası Hanna ve İmran'a gelişini, Meryem'in doğumunu, yetişmesini, Yusuf ile evlenmesini, çiftin Beytullahim'e yolculuğunu, Meryem'in İsa'yı doğurmasını ve bunu takip eden olayları anlatır. İlk kez üçüncü yüzyılda, İskenderiyeli sofu kilise babası Origenes (Origen Adamantius ya da İskenderiyeli Origen) (184-253) bu incilden bahseder ve o günlerde ortaya çıkmış olan Petrus İnciliyle birlikte bunun da şüpheli bir metin olduğunu yazar ama yine de Yukup İncilinde geçen, Meryem Ana'nın ömrü boyunca hep bákire kaldığı, İsa'dan başka çocuğu olmadığı ve “İsa'nın kardeşleri” denilen havâriilerin aslında Marangoz Yusuf'un önceki karısından doğmuş çocukları olduğu fikrini benimser. Origenes, metinde yer alan “*Şimdi, Yerusâlim'de bu tarihsel kaydı yazan ben, Yukup*” notundan yola çıkarak yazarm, Meryem'le evlenen Yusuf'un daha önceki evliliğinden olan oğlu Yukup olduğunu iddia ettiğini de düşünür. Bu Yukup, İncil yazarı Markos tarafından “Küçük Yukup” olarak adlandırılan kişi de olabilir. (Markos, 15:40) Buna karşın yazarmın kimliği konusu yine de kesin değildir. Bir başka açıdan bakıldığında, adı geçen Küçük Yukup, İsa'nın anneanesi Hanna'nın Klopas ile yaptığı ikinci evlilikten doğan kızı Meryem'in Alfay'dan olan oğludur. Hatta İsa'nın on iki havarisi arasında, Küçük Yukup, Büyük Yukup, Yuhanna ve Yahuda Taday, Hanna yoluyla gelen üvey teyzelerin oğullarıdır. Yani dört havâri ve aralarında bir İncil yazarı, aslında İsa'ya anne tarafından yakın akrabadır. https://en.wikipedia.org/wiki/Gospel_of_James, https://tr.wikipedia.org/wiki/Yakup_%C4%B0ncili
- 10 Jacobus de Voragine (1230 –1298) İtalyan tarihçi, vakanüvist ve Genova başpiskoposudur. Öldüğünde Genova'daki Dominiken Kilisesi'ne gömülür. Çok sevilen bu piskopos ancak 1816'da Papa VII Pius tarafından azizlik mertebesine ulaştırılır.
- 11 *Legenda Aurea* (*Golden Legend* / *Altın Efsane* ya da *Legenda Sanctorum* / *Readings of the Saints*) Jacobus de Voragine (1230 –1298) tarafından muhtemelen 1259-1266 yılları arasında yazılmış, 153 *hagiografi*'den (aziz ve ermişlerin yaşam öykülerini ve mucizelerini anlatan edebi eserler) oluşan bir derlemedir. İlk adı *Legenda Sanctorum*'dur (Azizlerin Okumaları). Asıl ününü derlemenin bir bölümü olan *Legenda Aurea*'dan (*Golden Legend*) alır. Metne yüzyıllar içinde, kopyacılar ve yazıcılar tarafından eklemeler yapılmıştır. Metnin binden fazla el yazması günümüze ulaşmıştır. 1450'de matbaanın bulunuşuyla birlikte hızla çoğaltılmış, Avrupa'nın bütün önemli dillerine çevrilmiştir. Gayet basit, anlaşılabilir bir Latinceyle yazılmıştır. 1500'lerde İncil'den daha fazla sayıda baskı yapılmıştır. Her bölüm farklı bir aziz ve Hıristiyan bayramı hakkındadır. Anlatılanların birçoğu mucizeler, azizlerden yardım isteyen ya da azizin kutsal emanetlerini kullananların anlattığı hikayelerdir. Azizlerin mucizeleri, aribüleri, yapıp ettikleriyle ilgili ayrıntılı anlatımlar, sanatta tasvir edilen azizleri, eylemleri ve nitelikleriyle tanımlamaya çalışan sanat tarihçileri ve Ortaçağ uzmanları için çok değerlidir. Voragine, hikâyeleri toplamak için kullandığı kaynakların çoğunu dikkatle listelemiş, 120'den fazla kaynak belirtmiştir. En önemli üç kaynak arasında Eusebius'un *Historia Ecclesiastica*'sı, Cassiodorus'un *Tripartate History*'si ve Petrus Comestor'un *Historia Scholastica*'sı yer almaktadır. (https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Legend) Bu kaynakta Meryem'in, Yahya'nın ve İsa'nın doğumları ve doğumların öncesinde gelen müjdelere, ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yazmalar, Ryan ve Ripperger'in önsözde yadıklarına göre, Rönesans'ın şüphecisi ve eleştirel alimleri tarafından biçim olarak ilkel, içerik olarak saçma, batıl ve hatta ahlaksız bulunmuş ve gözden düşürülmüştür. Yazarlar, skolastik ilahiyatçı Melchor Cano'nun (1509-1560) *De Locis Theologicis*'de (1562) Voragine için “demir dilli, kurşun kalpli adam” tanımını kullandığını belirtirler. Bu kaba benzetmenin yıllar içinde tekrarlı tekrarlı kitabın unutulmasına yol açtığını da eklerler. Buna rağmen 1450 ve 1483'de (Caxton tarafından) tekrar çevirisi yapılmış, yüzlerce kopyası çıkarılmıştır. On yedinci yüzyıldaysa tekrar popüler olmuştur. (Jacobus de Voragine. *Golden Legend*, Böl. I-II, Translated and adopted from the Latin by Granger Ryan and Helmut Ripperger, Longmans, Green and Co., London, 1941)